

VII предавање

Грчка православна црква

Грчка православна црква (грч. *Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος*) помјесна је аутокефална црква у рангу архиепископије. Налази се на 11. мјесту у диптиху православних цркава.

Јеладска (Грчка) црква, као и друге цркве на Балканском полуострву, своју савремену физиономију стиче након ослобођења од турског ропства (1830). Међутим, за разлику од Српске или Бугарске патријаршије које су током средњовековља имали своје видове самосталне (аутокефалне) црквене организације, живот православне Цркве на простору данашње државе Грчке по први пут у њеној историји организује се као самостална (аутокефална). Наиме, тек 1830. када је Грчка проглашена краљевином и постала међународно призната као самостална држава (1833) тада ће и црква у Грчкој – 1833.г. - бити проглашена аутокефалном. Тада су се у саставу новоформиране краљевине Грчке нашле само јужне области данашње државе Грчке. Северни део данашње Грчке – Тесалија, Епир, Тракија, грчка Македонија – ослобођени су од Турака тек почетком XX века. (До данас у Солуну постоји стара зграда из овога времена где се налазила некадашња грчка амбасада у Отоманско царству). Овакви историјски процеси оставили су трагове и на организацију аутокефалне цркве у држави Грчкој. Од почетка постојали су затегнути односи између Васељенске патријаршије и Грчке архиепископије. Пре свега у питању су интереси над духовним руководством Грка, са једне стране јеладске цркве која је била спремна да се стави у службу националних интереса Грка, пре свих њених устаника и да дели судбину народа, и са друге стране интереси Васељенске патријаршије која је већ добрим делом била изубила своју паству на подручју данашње Турске, те је своје упориште у народу тражила код Јелина (Грка). При томе, Васељенска патријаршија никада се није одрицала својих екуменских идеја и своје васељенске духовне супрематије. У склопу таквих (васељенских) идеја сада су се требали тражити и грчки устаници против турског ропства који су пак били вођени првенствено узраслом националном идејом и слободом грчког народа. Са друге стране, Васељенска патријаршија није се залагала за устанак против Турака у првој половини XIX века, сматрајући га преурађеним. Међутим, чињеница је да Васељенска патријаршија, налазећи се у отоманској престоници Инстамбулу, није ни могла да гаји иста патриотска и слободарска осећања као устаници у Грчкој. Овакве полазишне основе са једне стране васељенске (Васељенске патријаршије) и са друге стране националне (Атинске архиепископије), оптерећивале су, а и данас оптерећују, њихове међусобне односе. Своје привилегије васељенског патријарха стечене на катедри царске (цариградске) цркве, које су потврђене одлукама Васељенских сабора, цариградска црква и данас љубоморно чува и промовише. Многа питања између Јеладске цркве и Патријаршије ни до данас нису доведена до крајње речи. Тако, острво Крит и Додеканисија, иако су у саставу Грчке, и данас припадају Васељенској патријаршији. Извесних ингеренција васељенски патријарх има и у избору солунског митрополита.

Но да кренемо од почетка. Као што је познато на подручју данашње Грчке проповедали су апостоли, пре свих ап. Павле са својим ученицима, који се и сматра оснивачем Грчке Цркве. Хришћанство је дакле на овим просторима ухватило корена још за време мисије самих апостола. Из тог периода познате су нам цркве у Верији, Коринту, Солуну, Филипима, Атини... (Дап 17-18). Свакако највећи хришћански центар, у првим

вековима, био је Коринт на Пелопонезу, а поред њега ту су били и Атина (Кодрат, Аристид, мученик Дионисије Ареопагит), Никопол у Епиру, Гортина на Криту, Лариса у централној Грчкој и Солун (мученици Димитрије и Нестор за време цара Галерија). О раном хришћанству на тлу Грчке и данас постоје видљиви споменички сведоци у виду базилка из IV-V века, крстионице, катакомбе, гробови...

Иако је Грчка црква данас синоним чврстине православља, из њене историје видимо, да је она дуго била под управом Римске столице, додуше тада православне. Наиме, цела римска административна област Источног Илирика = а то је Балканско полуострво осим Тракије, која је установљена (364.г.) за време цара Валентијана (364-378) била је под политичком управом „западног цара“ а црквено-административно припадала је римском епископу. Међутим, за време царева - Грацијана и Теодосија Великог (379-395), иако су ове области подпале под политичку управу Истока, црквено су и даље биле под Римом. Папа је имао свога викара у Солуну – солунска егзархија. Такво стање остало је и за време папа: Сирилија (+399), Инокентија I (+417) и Бонифатија I (+422).

Када је Јустинијан I (527-565) основао *Јустинијану приму* (535.г.) у своме родном месту Таврисији, под управу нове архиепископије подпали су и неки (северни) делови Источног Илирика (Тесалија, Дакија, Дарданија, Мисија, Панонија и Превалион). Архиепископ Јустинијане приме такође је био папски викар.

Међутим, са упадима Авара и Словена на ове територије током VII века, ситуација се драстично изменила. (Словени су продрли чак до Пелопонеза). Тада је и *Јустинијана прима* изменила своју првобитну намену. Наиме, са насељавањем Словена у подручју Источног Илирика доћи ће и до извесног раслојавања у смислу црквене управе. *Јустинијана прима* постаје главни центар за мисију међу Словенима, а Солун и други већи градови постају центри за ромејски сталеж. Сходно новим политичким и демографским приликама VIII века, византијски цар Лав III Исавријанац (717-741), иначе антиримски расположен, ставио је под управу архиепископа Јустинијане приме цео Источни Илирик (са Солуном), а архиепископа потчинио Цариградском патријарху (722/3.г.). Овим су се византијске политичке и црквене-административне границе поклопиле. Тиме је област данашње Грчке изузета од римског патријархата коме је припадала све од друге половине IV века па до 722/3.г. Под црквено-канонском управом Цариградске патријаршије остају све до грчког устанка против Турака 1821. године. Међутим, претензије Латина над овим областима овим нису и нестале.

Током средњег века неки делови данашње Грчке били су више пута освајани од иноплеменика - Крит су држали Сарацени више од једног века (ослободио га цар Нићифор Фока 961), Македонију су више пута освајали Бугари па и црквено подчињавали под своју Охридску архиепископију. Четврти крсташки рат срушио је Византију и од тада њена историја иде путем све мање и мање славе. Основане су три државице – латинска краљевина (1204-1261), епирска и никејска. Епирска деспотовина била је под Охридском архиепископијом (Димитрије Хометијан је себе сматрао за патријарха и као такав крунисао је деспота Теодора Ангела Комнина за цара у Солуну). И после протеривања Латина неки делови су остали под управом латинских господара: (Ахаја), егејска острва са архиепископијом на острву Наксос и острво Крит које су држали Млечани од 1204 до 1669, када га освајају Турци. Треба приметити да је Крит је од 1204 до 1904 био под страном окупацијом, али се очувао као грчки захваљујући првенствено грчком језику и култури.

После турских освајања током XIV-XV века цео простор Балканског полуострва дошао је под директну управу Васељенске патријаршије. Као и другде тако је у грчким пределима за време турског ропства Црква била изложена стагнацији верског живота и народном културно-просветном назадовању. Једини чврсти ослонац одржања духовне виталности било је монаштво. Турска окупација у Грчкој трајала је око 400 година. Грци су се дигли на устанак 1821 године (Морејски устанак, Пелопонез) и у наредним годинама постепено су ослобађали своје територије. За време турског ропства велику подршку грчкој цркви и народу давали су северни православни народи – Руси, Румуни, Молдавци. У Морејском устанку 1821.г. велико учешће узели су свештенство и монаштво. Епископ Патре Герман на Пелопонезу био је први који је освештао заставу устаника. Грци су успели да протерају Турке са Пелопонеза, неких острва и атинских и централних делова. Тада су велике силе – Русија, Француска и Енглеска узеле Грчку под своју заштиту и приморале Турску да јој призна независност (1829 Одрински мир).

Када су се Грци дигли на устанак 1821, остале грчке заједнице, а пре свих оне у Цариграду и областима данашње Турске, нашли су се под директним ударима самих Турака. Иако устаници нису имали директан контакт са Васељенском патријаршијом, цариградски *патријарх Григорије V* морао се стално правдати пред Турцима, па чак и да јавно екскомуницира (прокуне) устанике. Међутим, ни то није било довољно да се одагнају сумње Турака у његову подршку устаницима. У знак одмазде због грчких прогона Турака са Пелопонеза и осталих грчких територија, после одслужене васкршње службе, без икаквог суда, одмах по изласку из храма Турци су ухватили *патријарха Григорија V* и обесили га (10 април 1821). Иста судбина задесила је и многе друге угледне Грке, цео цариградски синод и неких 30.000 свештеника и лаика у Цариграду и ван њега.

Сам патријарх Григорије, као и његов наследник *Евгеније II* (1821-1822), нису благонаклоно гледали на устанак у Грчкој сматрајући да је преурађен. Таквим својим држањем нису нашли саговорнике нити у Турцима нити у грчким устаницима. Не налазећи подршку у Васељенској патријаршији, за устанике ће даља сарадња по ослобођењу бити тиме оптерећена. То се видело већ по избору Григоријевог наследника *Евгенија II* кога грчки устаници нису хтедели да признају за свог црквеног поглавара сматрајући га инструментом и послушником њиховог политичког непријатеља – турског султана. Такође, одбили су да прихвате и епископе које је Патријаршија слала у Грчку на упражњене катедре. Услед новонастале ситуације, већ 20. децембра 1821. одржан је један црквено-народни сабор у Епидаурусуна коме је одлучено да се прогласи самосталност Цркве у ослобођеној Грчкој и да се уреде односе са Васељенском патријаршијом. Одржана су још два слична сабора (1824, 1827) који су се бавили питањем црквеног живота. Како је 1827 управу над државом добио гроф Јован Каподистрија он је исте године основао и Министарство за црквене послове и просвету.

Када су тадашње ослобођене грчке области и на њима успостављена власт добиле статус међународно признате самосталне државе (3. фебруара 1830). Грчка држава проглашена је за монархију 1833. године, а за првог грчког краља проглашен је Отон Баварски (са тек 17 година). Исте године (23. јула 1833. г.) проглашена је самосталност (аутокефалност) Грчке православне цркве и основан Свети синод који је управљао Црквом. Синод је имао 5 чланова - 3 епископа и 2 свештеника и био је под врховним надзором краља и Министарства. Седницама Синода је присуствовао и краљев човек. Синод је дакле био државна установа под надзором (странца) краља. Синод је радио по протестанском систему организације – Минхенске конзисторије или по руском примеру.

Црквене уредбе израдио је протестански васпитаник монах Теоклит Фармакидис. По црквеним уредбама нова држава се трудила да црква добије заслужен положај и третман, јер је свима било јасно да је у дугом временском периоду турског ропства Црква очувала националну свест ма како да су ниско стајали црквени живот и образовање јерархије. Међутим, без обзира на заштитништво и туторство Цркве од стране државе, сходно слову одредби Статута, овакав положај Грчке цркве имао је и лоше стране. Пре свега, Црква је третирана као ствар државне политике, управа над њом у свему је зависила од државе, интереси новог политичког живота грчког друштва почео се директно преламати преко Цркве, што је неретко штетило интегритету Цркве као и самим њеним интересима јеванђелизације народа. Због тога је аутокефална Грчка црква улагала напоре да се осамостали од политичких утицаја државе по питању своје унутрашње организације.

Од 1852.г. за сталног председника Синода постављен је атински митрополит, али је седницама и даље присуствовао краљев изасланик. Тек 1923.г. када је донешен Основни закон о Цркви, односно Устав Јеладске Цркве, установљено је да Црквом руководи Сабор који се одржава једном годишње; Сабором председава атински архиепископ који има титулу „*архиепископ атински и целе Грчке*“. Године 1928 ослобођеним грчким територијама припојени су Македонија, Епир и Тесалија. Тада се увећао број Светог синода на 13 чланова, а већ 1931.г. донесен је и нови црквени Устав. Данашњи Устав Грчке Цркве је из 1962. године.

Као што смо видели, све до 1833.г. црква у Грчкој је била у природном саставу Цариградске патријаршије. Након ослобођења од Турака, проглас самосталности Грчке цркве (23.јул 1833) није учињен сходно канонима, тј уз сагласност Васељенске патријаршије. Због тога је Васељенска патријаршија изопштила Грчку цркву из заједнице православних народа. Посредовањем руске цркве дошло је до измирења Јеладске цркве са патријаршијом. Својим *Синодским Томосом* од 29. јуна 1850. године, признала је аутокефалност ахиепископије Грчке цркве, али не признавајући период од 1833 до 1850 као време њеног канонског аутокефалног деловања. Иако измирене две стране, цариградски патријарх је тражио да се грчки синод по неким важним питањима саветује са њим. Дакле, патријаршија је била спремна да да неку врсту аутономије, али ипак не и потпуно. Међутим, на притисак Грка, пре свих професора Фармакидиса (+1860), Грчка црква је ипак издејствовала своју пуну самосталност. Званични синодални декрет (Τόμος συνοδικός) којим се од стране Цариградске патријаршије даје самосталност Грчкој цркви, издао је патријарх Антим IV 1852.г.

Међутим, напетост око ингеренција Цариградског патријарха по неким питањима црквеног живота, овим нису била решена. Тако, када су Јонска острва ослобођена и дошла под управу државе Грчке – којима је преко једног викарног епископа управљала Васељенска патријаршија, иста су стављена под управу Грчке архиепископије. Такође, када су 1881.г. неки северни делови данашње Грчке ослобођени, као и после Балканских ратова 1912-13, када су ослобођени – Епир, Тесалија, Македонија са центром Солуном, тада су се тамошње 4. митрополије и 5. епископија нашле под двоструком црквеном „јурисдикцијом“. Црквена управа над епархијама такозваних „*нових територија*“, сходно једном акту (договору) из 1928.г. стављене су под управу Синода Грчке архиепископије, пошто су се налазиле у саставу јединствене Грчке државе, али је извесну духовно-јурисдикциону надлежност над њима задржала и Васељенска патријаршија. Овим компромисним решењем жељело се изаћи у сусрет захтевима свих и оставити протоку времена да се реши питање администрације ових области. По истом Уговору, сви Грци

пореклом из Грчке осим у Млецима, како у матици тако и у дијаспори, припадају под јурисдикцију Васељенске патријаршије. Ипак, нека почасна права за себе захтевао је васељенски патријарх, као што је оно нпр. поводом избора Солунског митрополита, затим Грчка архиепископија не контролише Цркву Крита, која је полу-аутономна, са сопственим Синодом и архиепископом, а митрополија Додеканисија остала је административно под директном управом Васељенске патријаршије.

Митрополити „*нових територија*“ би помињали Васељенског патријарха на литургији као првоначалника своје цркве, док би исти били бирани од стране Светог Архијерејског Синода Грчке. Патријарх би при њиховом избору само задржао право да избрише неког са листе као потенцијалног кандидата за митрополита. Ипак, овакав договор показао се у последњим годинама као тешко одржив, и водио је узрастању тензија између двеју цркава. Патријаршија је оптуживала Грчку архиепископију због кршења обавеза и незахвалности према „Мајци Цркви“, а Грчка архиепископија је оптуживала цариградски престо за уплитања у унутрашње ствари Грчке цркве и покушаја наметања својих кандидата за грчке митрополије.

Највећа криза по овом питању избила је у пролеће 2004. године, поводом избора новог митрополита Солуна. Сходно процедури избора, грчки архиепископ Христулос, следујући већ устаљеној пракси његових предходника, није послао Цариградском патријарху листу кандидата за митрополита солунског, како је то предвиђено Уговором (Патријаршијским Законом) из 1928. године. Патријаршија је сазвала један ендемски (локални) Синода, који је одлучио да архијереји Цариградске патријаршије прекидају заједницу са архиепископом Христулосом. Ипак, на крају, након узајамних уступака, новоизабрани митрополит солунски је признат од Цариградске патријаршије и обновљена је заједница са архиепископом Христулосом. У сваком случају, постојећа „законска регулатива“ између Цариградске патријаршије и Грчке архиепископије оставља доста простора слободног тумачења где ауторитети „јаких личности“ долазе до изражаја. До сукоба Вартоломеј – Христулос, је и дошло из тих разлога.

Данас Грчка црква има око 81 митрополију од чега је 36 епархија ткзв „нових области“ које се налазе под одређеним духовним надзором Цариградске патријаршије. Васељенској патријаршији припадају Крит и Додеканисија, Света Гора Атонска као и цела грчка дијаспора. Грчка црква има око 7500 парохија и 8500 свештеника (од чега је око 90 епископа и 200 ђакона), два богословска факултета, те неколико виших и средњих богословских школа.

Највиша власт у Грчкој цркви припада Светом архијерејском синоду (сабору), којег чине сви епархијски архијереји. Сви они имају титулу митрополита. На челу Синода стоји архиепископ атински и све Грчке, кога бира Синод из реда митрополита. Након избора, у року од пет дана, председник Републике Грчке издаје указ о његовом признању после чега се врши устоличење.

Стални свети синод, који се бави свакодневним питањима црквене управе, чине архиепископ и 12 митрополита. Архиепископ је стални председник, док се остали митрополити мијењају. Од 12 митрополита у Сталном светом синоду, њих 6 представља «нове територије». Црква има око 200 манастира, и обухвата око 8 милиона вјерника (од 10,6 милиона становника Грчке).

Уставом Републике Грчке као преовладавајућа вера (религија) (државна вера) признато је Православље – Грчка православна црква, а Устав Грчке цркве признат је пред државним законодавством као саставни део уставног законодавства.